

Letisja Kolombani

PLETENICA

Prevela s francuskog
Gordana Breberina

■ Laguna ■

Naslov originala

Laetitia Colombani

LA TRESSE

Oliviji

Copyright © Editions Grasset & Fasquelle, 2017.

Hrabrim ženama

Translation copyright © 2018 za srpsko izdanje, LAGUNA

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

FSC

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Pletenica ž. Spoj tri prepletena pramena
kose, tri niti, slamke ili struka trave.

„... Simon, postoji velika tajna u šumi tvoje kose.“
REMI DE GURMON

„Slobodna žena je upravo suprotno od lake žene.“
SIMON DE BOVOAR

Uvod

*Ovo je početak jedne priče.
Priče što uvek nova se stvara,
pod prstima mojim oživljava.*

*Za početak – okvir.
Konstrukcija čvrsta, izdržljiva,
na njoj će celo delo da počiva.*

*Svila, il' pamuk – za grad ili scenu –
po želji onog što sliku svija.
Pamučna vlakna su otpornija,
Svila je tanja i diskretnija.
Bez čavla i čekića dela neće biti,
Al' najvažnije je lagano, strpljivo raditi.*

*A onda tkanje.
O, kako se raduje srce moje!
Tri najlonska konca na razboju stoje.
Tri po tri vlakna u snop sad uzimam,
vezujem, pazeći da ih ne pokidam.
I sve to bezbroj puta ponavljam.*

*Volim te samotne čase kad šake igraju.
Čudnim baletom prsti srce uveseljavaju,
povest od pletenica i ukrasa ispisuju.
To je moja priča.*

*A ipak mi ne pripada.**

Smita

Selo Badlapur, Utar Pradeš, Indija

Smita se budi sa neobičnim osećajem, slatkim nestrpljenjem, čudnim leptirićem u stomaku. Danas je dan koji će pamtiti celog života. Danas njena ćerka polazi u školu.

Smita nikad nije kročila u školu. Ovde u Badlapuru ljudi poput nje ne idu u školu. Smita je dalit. Nedodirljiva. Jedna od onih koje je Gandi zvao božjom decom. Oni su izvan kaste, izvan sistema, izvan svega. Zasebna vrsta, previše nečista da bi se mešala s ostalima, nedostojan otpadak koji treba ukloniti, kao što se žito odvaja od kukolja. Milioni ljudi žive, poput Smite, van sela, van društva, na periferiji čovečanstva.

* Sve stihove u knjizi prepevala je Maja Anastasijević. (Prim. prev.)

Svakog jutra se ponavlja isti ritual, poput izgrebane ploče koja beskonačno svira paklenu simfoniju. Smita se budi u svom domu, u kolibici blizu polja koja obrađuju pripadnici kaste džat. Umije se i opere noge vodom koju je prethodne večeri donela sa bunara rezervisanog za njih. Nipošto ne sme da pipne onaj drugi, namenjen pripadnicima viših kasta, premda je on blizu i premda je pristupačniji. Neki su izgubili glavu i zbog manjih stvari. Spremi se, očešlja Lalitu, poljubi Nagaradžana. Onda uzme korpu od pletene trske, korpu koju je njena majka nosila pre nje i koju je dovoljno samo da pogleda pa da joj pripadne muka, tu korpu postojanog, oštrog i neizbrisivog smrada, koju svakoga dana nosi onako kako se nosi krst, sramno breme. Ta korpa je njena golgota. Prokletstvo. Kazna. Mora da je nešto uradila u nekom prethodnom životu, treba da plati, ispašta, na kraju krajeva, ovaj život nije važniji od prethodnih, niti od narednih, to je samo jedan u nizu života, govorila je njena majka. To je naprosto tako, to je njen život.

To je njena darma, njena dužnost, njeno mesto u svetu. Posao koji se generacijama prenosi s majke na ćerku. *Scavenger*, ova reč na engleskom znači „skupljač otpadaka“. Čedna reč za stvarnost koja nije takva. Ne postoji reč kojom bi se opisalo ono što Smita radi. Ona po čitav dan skuplja golim rukama tuđ izmet. Imala je šest godina, kao danas Lalita, kad ju je majka prvi put povelala sa sobom. Gledaj, pa ćeš onda ti. Smita se

seća smrada koji ju je snažno zapahnuo, kao roj osa, nepodnošljivog, neljudskog smrada. Ispovraćala se pored puta. Navići ćeš se, rekla joj je majka. Slagala je. Ne navikne se. Smita je naučila da zadržava dah, da živi ne dišući, a treba disati, rekao je seoski lekar, vidite kako kašljete. Treba jesti. Smita je odavno izgubila apetit. Ne seća se više kako je biti gladan. Malo jede, tek koliko mora, svakoga dana prisili svoje telo, koje se opire, da uzme šaku raskuvanog pirinča.

Vlada je, međutim, obećala da će cela zemlja dobiti klozete. Nažalost, nisu stigli dovde. U Badlapuru, kao i u drugim mestima, ljudi vrše nuždu pod vedrim nebom. Tlo je svuda blatnjavo, reke, rečice i polja zagađeni su tonama izmeta. Bolesti se šire kao požar. Političari znaju da narod traži klozete, pre reformi, pre društvene jednakosti, pa čak i pre posla. Pravo da dostojanstveno vrši nuždu. Po selima žene čekaju da se smrkne, pa odlaze u polja, gde su često izložene napadima. Imućniji su u dvorištu ili dnu kuće napravili rupu u zemlji, koju čedno zovu „suvi toalet“. Žene daliti svakodnevno čiste te klozete golim rukama. Žene poput Smita.

Obilazak kuća počinje u sedam sati. Smita uzme košaru i metlicu od trske. Zna da svakoga dana treba da očisti dvadeset kuća, nema vremena za gubljenje. Hoda pored puta, oborenih očiju, lica zaklonjenog maranom. U nekim selima daliti moraju da upozore na

svoje prisustvo tako što nose gavranovo pero. U drugim su prinuđeni da idu bosu – svi znaju priču o nedodirljivom koga su kamenovali samo zato što je nosio sandale. Smita ulazi u kuće na zadnja vrata, rezervisana za nju, ne sme da se sretne sa stanarima, a kamoli da razgovara s njima. Nije samo nedodirljiva, mora da bude i nevidljiva. Umesto plate dobija ostatke hrane, ponekad staru odeću, koju joj bace na zemlju. Nema dodirivanja, nema gledanja.

Ponekad ne dobije ništa. Jedna porodica džata mesecima joj ništa ne daje. Smita je htela da prestane da radi kod njih, rekla je jedne večeri Nagaradžanu da neće više ići tamo, neka sami čiste svoja govna. Ali Nagaradžan se uplašio: ako Smita prestane da odlazi kod njih, oteraće ih, oni nemaju svoju zemlju. Džati će doći da im zapale kolibu. Ona zna šta su sve sposobni da urade. „Odseći ćemo ti obe noge“, rekli su jednom dalitu. Pronašli su ga bez udova i sprženog kiselinom u obližnjem polju.

Da, Smita zna šta su sve džati sposobni da urade.

I tako je narednog dana ponovo otišla kod njih.

Ali ovo jutro nije poput drugih. Smita je donela odluku, koja se nametnula kao nešto sasvim prirodno: njena ćerka će ići u školu. Jedva je ubedila Nagaradžana. Čemu?, govorio je. Možda će umeti da čita i piše, ali joj

ovde niko neće dati posao. Rađamo se kao čistači klozeta i ostajemo to do smrti. To je nasleđe, krug iz koga niko ne može da izađe. Karma.

Smita nije popustila. Ponovo je pričala o tome sutradan i narednih dana. Neće da vodi Lalitu sa sobom: neće joj pokazati kako rade čistači klozeta, neće videti svoju ćerku kako povraća u jarak kao što je njena majka povraćala pre nje, ne, Smita to ne želi. Lalita mora da ide u školu. Suočen sa njenom odlučnošću, Nagaradžan je na kraju popustio. Poznaje svoju ženu: ima snažnu volju. Ta sićušna tamnoputa dalit, kojom se oženio pre deset godina, jača je od njega, on to zna. I na kraju je popustio. Neka joj bude. Otići će u seosku školu, razgovaraće s bramanom.

Smita se krišom nasmešila zbog svoje pobede. Toliko je želela da se njena majka bori za nju, toliko je želela da pređe školski prag, sedne među drugu decu, nauči da čita i računa. Ali to nije bilo moguće, Smitin otac nije bio dobar čovek kao Nagaradžan, bio je prek i nasilan. Tukao je ženu, kako ovde svi rade. Često je ponavljao: žena nije ravnopravna s mužem, ona mu pripada. Ona je njegovo vlasništvo, njegov rob. Mora da se povinuje njegovoj volji. Njen otac bi sigurno pre spasao kravu nego svoju ženu.

Ali Smita ima sreće: Nagaradžan je nikad nije tukao, nikad je nije uvredio. Čak se složio da zadrže Lalitu kad se rodila. Nedaleko odavde devojčice ubijaju na rođenju. U selima u Radžastanu sahranjaju ih žive, čim se rode, zakopavaju ih u pesak, u kutiji. Umiru čitavu noć.

Ali ne ovde. Smita posmatra Lalitu, koja čuči na zemljanom podu kolibe i češlja svoju jedinu lutku. Čerka joj je lepa. Ima tanane crte, kosu dugu do struka, koju joj Smita svakog jutra raščešlja i uplete.

Moja ćerka će znati da čita i piše, kaže sebi i ta pomisao je razveseli.

Da, danas je dan koji će pamtiti celog života.

Đulija

Palermo, Sicilija

Đulija!

Đulija s mukom otvori oči. Majčin glas dopire iz prizemlja.

Đulija!

Silazi!

Smesta!

Đulija je u iskušenju da zabije glavu pod jastuk. Nije se naspavala – opet je cele noći čitala. Zna, međutim, da mora da ustane. Kad je majka zove, treba da posluša – majka joj je Sicilijanka.

Đulija!

Mlada žena se nevoljno izvuče iz kreveta. Ustane i obuče se na brzinu, pa siđe u kuhinju, gde je nestrpljivo čeka *mamma*. Njena sestra Adela je već ustala, maže nokte na nogama na stolu za doručak. Miris acetona natera Đuliju da iskrivi lice. Majka joj sipa šolju kafe.

Otac ti je otišao.

Danas ti otvaraš.

Đulija uzme ključeve radionice i brzo izađe iz kuće.

Nisi ništa jela.

Ponesi nešto!

Ne obazirući se na majčine reči, devojka uzjaše bicikl i udalji se žustro okrećući pedale. Jutarnja svežina je malčice rasani. Vetar je šiba po licu i očima. U blizini pijace oseti miris južnog voća i maslinki. Đulija prođe pored tezge prodavca ribe na kojoj su izložene sveže ulovljene sardine i jegulje. Ubrza, popne se na pločnik i pređe preko Trga Balaro, gde ulični prodavci već dozivaju kupce.

Stigne u slepu ulicu, malo dalje od Vija Rome. Tu se nalazi radionica njenog oca, u kući gde je nekada bio bioskop, koju je on kupio pre dvadeset godina – koliko

Đulija sada ima. Prostor koji su koristili do tada bio je skućen, morali su da se presele. Na pročelju se još vidi mesto gde su kačeni filmski plakati. Davno su prošla vremena kad su se *Palermitani* tiskali da gledaju komedije Alberta Sordija, Vitorija Gasmana, Nina Manfredija, Uga Tonjacija, Marčela Mastrojanija... Danas je većina bioskopskih dvorana zatvorena, isto kao taj mali bioskop pretvoren u radionicu. Trebalo je preurediti kino-kabinu u kancelariju i probiti prozore u velikoj dvorani da bi radnice imale dovoljno svetla za rad. *Papa* je sve to sam uradio. Ovo mesto je poput njega, pomisli Đulija: zbrkano i toplo, kao i on. Uprkos njegovim čuvenim napadima besa, radnice cene i poštuju Pjetra Lanfredija. On je nežan, ali zahtevan i strog otac, koji je vaspitao ćerke da poštuju red i koji im je preneo ljubav prema prilježnosti u radu.

Đulija uzme ključ i otvori vrata. Njen otac obično dolazi prvi. Drži do toga da lično dočeka radnice – tako radi *padrone*,* rado ponavlja. Uvek ima neku reč za jednu, neki znak sitne pažnje za drugu, ponešto za svaku. Ali danas je otišao da obiđe frizere u Palermu i okolini. Neće se vratiti do dvanaest. Ovog prepodneva, Đulija je gazdarica.

U radionici je u ovo doba dana mirno. Uskoro će se tu oriti razgovori, pesme, cika i vriska, ali trenutno

* Ital.: gazda. (Prim. prev.)

vlada tišina, čuje se samo bat Đulijinih koraka. Ona ode do garderobe i ostavi stvari u kaseti sa svojim imenom. Uzme radni mantil i, kao i svakoga dana, navuče svoju drugu kožu. Skupi kosu u čvrstu punđu, u koju vešto zabode ukosnice. Onda stavi maramu na glavu; ovde je to neophodna mera predostrožnosti – njena kosa ne treba da se pomeša sa onom koja se obrađuje u radionici. Tako obučena i zabrađena, nije više gazdina ćerka: ona je radnica kao i svaka druga, zaposlena kod Lanfredija. Stalo joj je da bude tako. Oduvek je odbijala da bude povlašćena.

Ulazna vrata se otvore uz škripu i vesela gomila ispuni prostoriju. Radionica istog trena živne, postane bučno mesto koje se Đuliji toliko dopada. Žagoreći, radnice žure u garderobu, gde oblače mantile i stavljaju pregače, a zatim odlaze na svoja mesta ćaskajući. Đulija im se pridruži. Anjeze deluje umorno – njenom najmlađem detetu izbijaju zubi, noćas nije ni trenula. Federika zadržava suze: momak ju je ostavio. Opet?!, uzvikne Alda. Vратиće se sutra, uverava je Paola. Žene ovde ne dele samo posao. Dok njihove ruke obrađuju kosu, sve vreme razgovaraju o muškarcima, životu, ljubavi... Sve one znaju da Đinin muž pije, da se Aldin sin druži sa mafijašima, da je Alesija bila u kratkoj vezi sa Rininim bivšim mužem, što joj ova nikad nije oprostila...

Đulija voli da bude u društvu tih žena, od kojih su je neke poznavale još kao dete. Ona se maltene ovde i rodila. Njena majka rado priča o tome kako su je kontrakcije iznenadile dok je sortirala pramenove u glavnoj sali – danas više ne radi ovde zbog lošeg vida, morala je da ustupi mesto radnici oštrog oka. Đulija je tu odrasla, među kosom koju treba razmrsiti, pramenovima koje treba oprati, narudžbinama koje treba poslati. Seća se kako je školske raspuste provodila među radnicama, gledajući ih kako rade. Volela je da posmatra kako im se šake pomeraju poput vojske mrava. Gledala je kako bacaju kosu na grebene, te velike četvrtaste češljeve, kako bi je razmrsile, a zatim peru u kadi postavljenoj na nogare – genijalnom izumu koji je sklepaio njen otac, jer nije voleo da ih gleda kako rade pogrbljene. Đuliji je bilo smešno kada bi okačili pramenove na prozore da se suše – izgledali su kao plen nekog indijanskog plemena, kao niz neobično izloženih skalpova.

Ponekad joj se čini da je vreme ovde stalo. Dok ono napolju nastavlja da teče, Đulija se između ovih zidova oseća zaštićeno. To je prijatan, umirujući osećaj, uverenje da su stvari nepromenjive.

Ima skoro vek kako njena porodica živi od drevnog sicilijanskog običaja zvanog *cascatura*: da se kosa koja opadne ili se ošiša čuva kako bi se od nje pravili umeci ili perike. Radionica *Lanfredi*, koju je 1926. osnovao

Đulijin pradeda, poslednja je te vrste u Palermu. Dese-tak obučenih radnica raščešljava, pere i obrađuje pramenove koji se zatim šalju u sve delove Italije i Evrope. Đulija je na svoj šesnaesti rođendan odlučila da napusti gimnaziju kako bi se pridružila ocu u radionici. Kao darovita učenica, smatrali su njeni nastavnici, naročito nastavnik italijanskog, koji ju je podsticao da nastavi školovanje, mogla je da studira, upiše fakultet. Za nju je, međutim, bilo nezamislivo da krene drugim putem. U porodici Lanfredi obrada kose je više od tradicije, to je strast koja se prenosi s kolena na koleno. Začudo, Đulijine sestre nisu pokazale zanimanje za taj posao, ona je jedina ćerka Lanfredijevih koja mu se posvetila. Frančeska se udala mlada i ne radi; danas ima četvoro dece. Adela, najmlađa, još ide u gimnaziju i sprema se za zanimanja vezana za modu ili manekenstvo – bilo šta, samo da ne ide stopama roditelja.

Za specijalne porudžbine, za boje koje je teško pronaći, *papa* ima tajnu formulu koju je nasledio od oca i dede, na bazi prirodnih proizvoda čiji naziv nikad ne govori. Tu formulu je otkrio Đuliji. Često je odvodi na krov, u svoj *laboratorio*, kako zove to mesto. Odande se vide more i Monte Pelegrino, na drugoj strani. U belom mantilu, u kome izgleda kao profesor hemije, Pjetro stavlja vodu da proključa u velikim kazanima: on zna kako da izbeli, a zatim oboji kosu, ali tako da se boja ne spira. Đulija ga satima gleda kako to radi,

budno motreći na svaki njegov pokret. Njen otac nadzire kosu onako kako *mamma* nadzire pastu. Meša je drvenom varjačom, ostavlja da odstoji pre nego što se ponovo, neumorno lati posla. U načinu na koji postupa s njom ima strpljenja, discipline, ali i ljubavi. Voli da kaže kako će tu kosu jednoga dana neko nositi i kako zbog toga zaslužuje najveće moguće poštovanje. Đulija ponekad razmišlja o ženama kojima su namenjene perike – muškarci ovde nisu skloni da nose umetke, previše su ponosni, previše su privrženi određenom poimanju muževnosti.

Iz nekog nepoznatog razloga pojedine kose odolevaju tajnoj formuli porodice Lanfredi. Iz kazana u koje ih zaranjaju, pramenovi uglavnom izlaze mlečnobeli, pa onda mogu da se boje. Jedan manji deo zadržava, međutim, prvobitnu boju. Te malobrojne buntovnice predstavljaju problem: nedopustivo je da kupac pronađe jogunaste crne ili smeđe vlasi među brižljivo obojenim pramenovima. Pošto ima oštro oko, Đuliji je poveren taj osetljiv zadatak: mora da probere vlasi, jednu po jednu, i izdvoji one neukrotive. Svakodnevno se upušta u lov na veštice, u brižljivu, neumornu potragu.

Paolin glas je prene iz sanjarenja.

Mia cara,* deluješ umorno.
Opet si cele noći čitala.

Đulija to ne poriče. Od Paole ne može ništa da se sakrije. Najstarija je među radnicama. Ovde je svi zovu Nona.** Upoznala je Đulijinog oca dok je još bio dete; voli da priča kako mu je vezivala pertle na cipelama. Ima sedamdeset pet godina i sve vidi. Ruke su joj propale, koža joj je zborana kao pergament, ali joj je vid i dalje oštar. Ostala je udovica sa dvadeset pet godina i sama je podigla četvoro dece, celog života je odbijala da se preuda. Kad je pitaju zašto, odgovara kako joj je previše stalo do slobode: *udata žena mora da polaže račune*, kaže ona. *Radi šta god hoćeš, mia cara, ali nipošto nemoj da se udaš*, ponavlja Đuliji. Rado priča o veridbi s muškarcem koga joj je otac namenio. Porodica njenog budućeg muža imala je plantažu južnog voća. Nona je morala da ga bere čak i na dan svadbe. Na selu se radi bez prestanka. Seća se muževljeve odeće i ruku koje su mirisale na limun. Kad je posle nekoliko godina umro od upale pluća, ostavivši je samu sa četvoro dece, morala je da ode u grad i potraži posao. Srela je Đulijinog dedu, koji ju je zaposlio u radionici. I evo, radi u njoj već pet decenija.

* Ital.: draga moja. (Prim. prev.)

** Ital.: *Nonna* – baka (Prim. prev.)

Nećeš u knjigama pronaći muža!, uzvikne Alda.

Ne gnjavi je s tim, progunđa Nona.

Đulija ne traži muža. Ne posećuje ni kafee, ni noćne klubove, u koje njeni vršnjaci rado odlaze. *Mamma* ima običaj da kaže: *Ćerka mi je pomalo divlja*. Đulija više voli ušuškano tišinu koju joj pruža *biblioteca comunale** od buke u diskoteci. Ide tamo svakoga dana u pauzi za ručak. Nezasita je čitateljka, voli atmosferu koja vlada u velikim dvoranama zidova prekrivenih knjigama, koju remeti samo šuštanje stranica. Čini joj se da tamo ima nečeg religioznog, dopada joj se ta gotovo mistična tišina. Dok čita, Đulija ne primećuje proticanje vremena. Kao dete je, sedeći kraj nogu radnica, gutala romane Emilija Salgarija. Kasnije je otkrila poeziju. Više voli Kapronija nego Ungaretija, voli Moravijinu prozu, a naročito Pavezea, koga drži kraj uzglavlja. Misli da bi ceo život mogla da provede samo u njegovom društvu.

Zaboravlja čak i da jede zbog toga. Neretko se vraća praznog stomaka sa pauze za ručak. Tako je to: Đulija guta knjige onako kako drugi gutaju kanole.**

* Ital.: gradska biblioteka. (Prim. prev.)

** Sicilijanski kolač s kremom. (Prim. prev.)

Kad se Đulija tog popodneva vrati u radionicu, u glavnoj dvorani vlada neuobičajena tišina. Kad uđe, svi pogledi su uprti u nju.

Cara mia, kaže joj Nona glasom koji ne prepoznaje, upravo je zvala tvoja majka.

Tati se nešto desilo.

Sara

Montreal, Kanada

Budilnik zvoni, počinje odbrojavanje. Sara je u trci s vremenom od trenutka kad ustane do odlaska u krevet. Iste sekunde kad otvori oči, njen mozak počinje da radi kao procesor kompjutera.

Svakog jutra se budi u pet sati. Nema vremena da duže spava, svaka sekunda se broji. Dan joj protiče uz štopericu, precizno je isplaniran, liči na stranice u milimetarskim blokovima koje na početku školske godine kupuje deci za časove matematike. Odavno je prošlo vreme bezbrižnosti, pre kancelarije, pre majčinstva, pre obaveza. Tada je bio dovoljan jedan telefonski poziv da joj potpuno promeni dan: šta misliš da večeras...? a da otputujemo...? a da odemo...? Danas je sve isplanirano,